

Ameerika onu ehk USA ekspresidenti Herbert Hooveri külaskäik Tallinna

Ekspresidenti Hooverit (keskel) tervitab Balti jaamas Tallinna aselinnapea Anton Uesson (prillidega) 14. märtsil 1938. (Eesti Filmiarhiiv)

Kui George Bush oli esimene ametis olev Ameerika Ühendriikide president, kes Eestit 27.-28. novembril 2006.a. külastas, siis paljud arvavad, et Bill Clinton oli esimene endine president, kes Tallinnat väisas. Kuid president Clintoni Eesti visiit 11. juunil 2002.a ei olnud esimene. See au kuulub president Herbert Hooverile. Oma 1938.a. Euroopa ringkäigu ajal veetis endine president Hoover 14. märtsil Tallinnas umbes ühe tunni. Just piisav aeg, et kohtuda Kadrioru lossis riigivanem Konstantin Pätsiga ning külastada Tallinna aukodanikuna raekoda – selle aunimetuse pälvis ta märtsil 1921.a. Hoover oli üks vaid üheksast inimesest, kes enne Teist maailmasõda sellise au osaliseks sai. Kui Tallinna linnavalitsus kuulis, et nende aukodanik valiti 6. novembril 1928.a. USA presidendiks, saatis linnapea Anton Uesson 10. novembril õnnitlustelegrammi. 4.detsembril teatas Vaba Maa Hooveri lahkest vastusest.

Kõige lühem visiit

Oma 1938. aasta ringreisi algul külastas Hoover Prantsusmaad, Belgiat, Šveitsi, Austriat, Tšehhoslovakkia, Saksamaad, Poolat ja Lätit. Igal pool tervitasid teda suured rahvahulgad. Oma tohutute pingutuste eest toitmaks näljas eurooplasi, kes olid jäänud Suure ilmasõja järgsesse kaosesse, oli Hoover inimeste silmis kangelane. Olles USA valitsuse Abi Administratsiooni (American Relief Administration - ARA) programmi direktor, vastutas Hoover ja tema enam kui 4000 inimesest koosnev meeskond üle 7 miljardi dollari väärtuses toiduabi jagamise eest 45 Euroopa riigis. Kui antud summat kohandada 90 aasta inflatsiooniga oleks selle tänapäevane

väärtus enam kui 70 miljardit dollarit. Kuigi seda abi anti esialgu krediidi vormis katkestasid peaegu kõik riigid Suure Depressiooni ajal intresside maksmise. Hoover selgitas oma memuaaride *An American Epic* (1961) kolmandas osas: „Ameerika rahvas mõistis, et laenajad olid sõja käigus vaesunud ja et majanduslikult oli võimatu antud suuri summasid ümber arvestada kulla või mõne muu kauba väärtusesse, mistõttu oli nende summade tagasimaksmine võimatu. Antud teoses viitan ma nendele summadele kui kingitustele, mida nad tegelikult ka olid.“

12. märtsil 1938.a. teatas Uus Eesti sellest, kuidas Päts käskis saata eraldi autorongi Riiga Hooverile vastu. Kaks välisministeeriumi ametnikku - Edgar Kõrver and Albert Tattar (vastutas Eesti osalemise eest 1939. a. maailmanäitusel New Yorgis) – saatsid Hooverit sellel ööl läbi kestnud reisir. *New York Times* (9. aprill) avaldas kokkuvõtte presidendi Euroopa turneest ning märkis et „Hr. Hoover sõitis öösel rongiga Tallinnasse, Eesti pealinna. Enam ei pea reisijad piirilinnas (Walk) väljuma ning teisele poole piiri minema. Väikesed Balti riigid on nüüd head sõbrad ja naabrid ning reisijad võivad takistamatult ühest riigist teise minna. President Hooveri visiit oli sobiv sissejuhatus sellele õnnelikule sündmusele, mille nimel ta ise oli nii palju vaeva näinud.“ Peale rongis hommikusöögi söömist saabus Hoover 14. märtsi hommikul kell 8.23 Tallinnasse.

Hooveril olid saabumisel vastas Tallinna aselinnapea Anton Uesson, Eesti protokollülem Elmar Kirotar, Kadrioru vanem käsundusohvitser kolonelleitnant Herbert Grabbi, Ameerika Ühendriikide asur Walter Leonard ning teised ametnikud. Mitmed ajakirjanikud, kaasaarvatud kinokroonika, hoolitsesid Hooveri visiidi kajastamise eest. Balti jaamast kiirustas delegatsioon raekotta, kus Hoover kohtus Tallinna linnapea Jaan Sootsiga ning teiste linna ametnikega. Peale Tallinna külalisteraamatusse sissekande tegemist ja kingituste saamist suundus Hoover Kadrioru lossi kiirele viisakusvisiidile riigivanem Pätsi juurde. Kuigi algselt oli Hooveri päevaplaanis ka visiit USA diplomaatilisse esindusse Kentmanni 20, on siiski ebatõenäoline, et tal selleks aega jagus.

Hoover jõudis Tallinna sadamast kell 9.30 lahkunud Soome praamile Ilmatar ning 14. märtsil teatas *New York Times* Helsingist: „Endine president Hoover ja tema kaaskond saabusid täna siia Tallinnast olles meeldivald ületanud peaegu jää-vaba Soome lahe. Kõik munitsipaal- ning mitmed eramajad olid lipuehtes ning suur rahvahulk kogunes sadamasse hr. Hooverit tervitama.“ Peale Soome visiiti külastas Hoover Rootsit ja Inglismaad ning naasis siis Ühendriikidesse.

Hooveri Baltikumi-imetlus

Kuigi Hooveri Tallinna külastus oli põgus, imetles ta Balti riike tohutult. Oma memuaarides kirjeldab Hoover seda külgetõmmet: „Mitte kunagi ajaloos ei ole toimunud rahvuse emantsipatsiooni vabadusse sellistes kohutavalt rasketes oludes ning sellise vaprusena ja ohverdusega nagu seda tegid need kolm väikest Balti riiki. Nende päralt on kangelaslik ja traagiline eepos meestest, kes püüdisid vabaduse poole. Ning see võitlus peaks olema üks osa inimkonna vabaduse loost.“ Eestit imetles Hoover veel mitmetel teistelgi põhjustel.

Esiteks imetles Hoover eestlaste tööetikat, mis nii sarnane ameeriklaste omale. Oma memuaarides tegi ta järgmise märke: „Eesti, kõige põhjapoolsem, sadamalinnaga Tallinn, on kolmest kõige väiksem. Pindala on umbes 18,358 ruutmiili (umbes pool Indianast) ning rahvaarv umbes 1,1 miljonit, pooled nendest talupojad...Sellel rahval on vähe maavarasid, kuid neil on kaks suurt majanduslikku eelist: viljakas muld ja pühendumus raskele tööle.“

Teiseks imetles Hoover Eesti südikust. Kui mitmed ameeriklased nimetasid kindral Johan Laidoneri Eesti George Washingtoniks, siis Hoover läks oma võrdluses veelgi kaugemale ning võrdles Eesti Vabadussõda Ameerika Ühendriikide iseseisvussõja 1777-1778 a karmi talvega, mil ameeriklastele näis, et kõik on kadunud. Ta kommenteeris: „22. novembril 1922 tungis Nõukogude armee Eestisse mitte ainult eesmärgiga kommunismi levitada vaid sooviga saada tagasi Venemaa suurimad väljapääsud Balti merele, millest jäädi ilma, kui Balti riigid iseseisvusid. Eestlased oma ajutise armeega, mis koosnes peamiselt talupoegadest, abiks Soome, Rootsi, Vene valgete ning Läti vabatahtlikud, võitsid ning ajasid kommunistid 1. veebruariks 1919.a. Eestist välja. Meie inimesed raporteerisid, et George Washingtoni armee Valeey Forge's oli paremini varustatud, riidetatud ning toidetud. Ei ole mingit kahtust eestlaste kangelaslikkuses. Üks division üksi kandis ühes lahingus 50 protsenti kaotusi. Kuid nad suutsid oma riigi alles hoida.“

Kolmandaks uskus Hoover, et Balti rahvad armastasid oma vabadust sama palju nagu Ameerika. Ta kirjutas: „Nende kolme riigi rahvastel on sarnane ajalugu, migreerudes kauges minevikus Aasiast Balti viljakatele aladele: 1) pidev rõhumine teiste võimsamate riikide poolt enam kui tuhande aasta kestel; 2) otsusekindlus hoida kõigi nende aastate jooksul oma rassilisi ja kultuurilisi tavasid ning 3) võimalus vabaduse saavutamiseks, mis tekkis relvarahu sõlmimisel.“ Hoover selgitas: „Kõigi nende sajandite jooksul ei lubatud neil omada mingitki näilikkude isevalitsemise vormi, kuid nad säilitasid erakorralise intellektuaalse iseseisvuse. Nad seisisid vastu venestamisele ja hoidsid otsusekindlalt usku, et vabadus ühel päeval saabub.“ Ning vabadus saabus: „Eestlased kuulutasid oma iseseisvust ühel ajal kommunistlikku revolutsiooniga novembris 1917.a.“

Hoover imetles eestlaste usku oma vabaduse püüdlustesse, mis ei lõõnud kõikuma isegi ajal kui nad seisisid ilmselt ületamatute probleemide ees. Eestlased „lõid ajutise valitsuse ning võtsid vastu ajutise põhiseaduse, mis tagas fundamentaalsed vabadused ning Briti vormis parlamentaarset valitsust. Ametlikult valisid nad parlamendi 13. aprillil 1919.a.“ Ning kuigi Eesti parlamentaarne süsteem ei olnud täiuslik ning hõlmas umbes tosinat erinevat poliitilist parteid, olid kõik parteid „teatud asjades ühel meelel: nad säilitavad iseseisvuse, nad jäävad vabadeks meesteks ning nad võõrandavad oma maaomandused Balti ning Vene mõisnikelt.“

Kirjeldades probleeme, millega baltlased silmitsi seisisid, väljendas Hoover ka oma pettumust Pariisi rahukonverentsis. „Ilmselgelt oli tegelikult lahenduseks nendele probleemidele Pariisi ülemkogu tunnustus nende riikide iseseisvusele. Kuid prantslased takistasid seda põhjendades, et Venemaa kommunistlik valitsus kukub Valgete armee mõjul ning moodustataval uuel valitsusel peaks olema õigus otsustada nende riikide saatuse üle. Kõik see oli läbinisti lollus, sest

Balti rahvad olid juba demonstreerinud oma otsusekindlust pigem surra kui oma iseseisvust kaotada.“

USA toiduabi

Kuid isegi vabad inimesed ei suuda ilma toiduta ellu jääda. Vabadus üksi ei toida neid. Peale 1918-1919 a. karmi talve oli olukord Balti riikides kriitiline. Hoover kirjutas: „Need riigid võitlesid oma vabaduse eest mitmel rindel ning nende võitlus ei lõppenud vabade valitsuste moodustamisega. Okupatsiooni ajal olid sakslased röövinud nende kariloomad, talupidamismasinad, nende toidu ning majapidamistarbed.“ Peale esimeste aruannete lugemisest olukorrast kohapeal klassifitseeris ARA Eestit kannatavat „täielikult või osaliselt ägeda näljahäda käes.“ Olukord oli nii trööstitu, et Eestil ei olnud enam piisavalt teravilja kevadisteks külvitöödeks. Aprillis 1919.a. asus ARA tööle.

Hooveri juhendamisel ARA: „moodustas ametlike Ameerika Ühendriikide abiagentuuride keske ametkonna Balti riikides – Eestis, Lätis ja Leedus. Probleemide tekkides oli meil abiks tagatud 47 ohvitseri ning meest armeest ja mereväest.“ Neid mehi toetasid USA mereväe laevad merelt. Hoover kirjutab: „Ma olin otsustanud, et kui me jagame toetust, siis peab meil olema sõjaväe kaitse. Ma palusin admiral Bensonil paigutada Ameerika miiniristlejad erinevatesse sadamatesse, et pakkuda inimestele moraalset tuge ja kaitsta meie inimesi ning seda ta ka tegi.“ Kuigi Hoover oli rahulolematu üldise liitlaste blokaadiga, mille eesmärgiks oli takistada sakslaste ja nõukogude vägede pääsu Balti merele, jõudis ta kokkuleppele admiral William Shepherd Bensoniga, USA mereväe esimese mereväe operatsioonide ülemaga. „Admiral Bensoni tõlgenduse alusel sellest, mis on õiglane blokaad, saatsime me toiduabi, arstimeid ning riideid piirkondadesse, mis olid vabad kommunistidest sissetungijatest.“ Mujal märkis Hoover et: „Kui mõni praegu välja arvata, siis ei kõrvaldatud Balti riikide blokaadi enne kui rahuleping oli allkirjastatud.“

Tänu oma võrgustiku kaudu saadud informatsioonile oli Hoover üks esimesi ameeriklasi, kes tegi Pariisi rahukonverentsil lobitööd Balti riikide hüvanguks. Nagu Hoover selgitas: „Meie Ameerika valitsuse abiagentuuridest olime nendele riikidele peamiseks ühenduseks ülejäänud maailmaga. Meie olime kohapeal tunnistajateks ning meie personal osales sageli nende vabadusvõitluses. Järjepidevalt teavitasime me nende raskest olukorrast Pariisi ülemkogu ning aegajalt kindlustasime neile mõningat abi. Vaid meie üksi teadsime nende lugu.“

Ning Hoover rääkis baltlaste lugu kõigile, keda ta tundis. 9. mail 1919.a. kirjutas ta president Woodrow Wilsonile. „Mu kallis hr. President: ma tunnen, et on tulnud aeg, mil on vaja ette võtta konkreetsemaid samme seoses olukorraga kolmes Balti riigis Eestis, Lätis ja Leedus.“ Ta jätkas selgitades, et: „olukord toiduga nendes riikides on lihtsalt kohutav. Kui on kehtestatud mõningade kord, siis lähetamise, finants- ning toidu seisukohast lähtudes saame me sellest jagu. Me laiendame pidevalt oma abi levitamise ulatust pikki rannikut.“ Samuel Eliot Morisoni täieliku toetusega Pariisi rahukonverentsil, sai Hoover loa kiireks USA abiprogrammide laiendamiseks.

Lapsed on esmatähtsad

Kuna nälg tabab kõige raskemalt noorimaid, pööras ARA oma Lastele Abi programmi raames erilist tähelepanu laste olukorrale. Hoover selgitas: „laste vajadused olid eriti teravad. Sissetungijad mitte ainult ei röövinud toitu üldiselt vaid nad ajasid kariloomad laiali, nii et väga vähe piima oli saadaval.“ Esimesed aruanded Eestist ARA peakontoris maalisid häiriva pildi riigist, kus „rahvas oli näljahäda piiril.“ Tallinnas „küllastati iga maja ning nähti tingimusi, mis olid tõesti kahetsusväärsed. Lapsed olid riieteta ning nad pidi püsima toas, sest neil ei olnud sooje riideid, mis oleks neid talvekülmade eest kaitsnud. Enamik koolipoisse alates vanusest 14 olid rindel. Kapid olid tühjad, ei olnud isegi kõige lihtsamaid eluks vajalikku esemeid. Inimesed elasid peaaegu täielikult vaid leivast, mida tehti kartuli- ja kaerajahust ning saepurust.“ Ka teistes linnades, näiteks Tartus, polnud olukord parem, kus „linnakoolides on umbes 7000 õpilast, kuid umbes pooled neist on haiged vaegtoitumisest. 2000-l ei ole piisavalt raha, et osta riideid ning ei saa seetõttu regulaarselt koolis käia ja on kodus. Lastel praktiliselt ei olegi süüa.“

ARA esimeseks ülesandeks oli tagada regulaarsed toidusaadetised Eesti lastele ja seda nii kiirelt ja efektiivselt kui võimalik. Järgmiseks ülesandeks oli riiete jagamine. Kuid isegi enne, kui esimesed kastid riietega saabusid, olid „Ameerika abi ühenduse jahukotid väga nõutud. Mitmed Esthonia noorukid läksid kooli, kandes pluuse ja pükse, mida ehtis mõni Ameerika jahuveski tootemärk.“ Kuni oma tegevuse lõpetamiseni augustis 1922.a. keskendus ARA Lastele Abi fond oma püüdlustes Eesti paljude sõjaorbude toitmisele ja riietamisele.

John A. Gade, esimene USA erivolinik Balti riikides (1919-1920) võttis oma memuaarides All My Born Days (1942) ARA töö asjakohaselt kokku. Ta kirjutab, et eestlased „mõistsid, et selleks et oma majanduselus ots-otsaga kokku tulla kulub veel paar aastat, eriti kuna sakslaste ja bolševike tõttu oli riik nii viletsas seisus. Meie kasuks rääkis see, et minu riigi huvid olid puhtalt altruistlikud, veel enam kasu tõi aga asjaolu, et minu kaasmaalane Hoover toitis emasid ja lapsi.“ Peale seda, kui Tallinna aukodanik valiti USA presidendiks, teatas Vaba Maa 9. novembril 1928.a.: „Hoover oli siis Eestile tõesti see "Ameerika onu", kellele abi ei teatud oodatagi, kes aga siiski, kui häda kõige suurem, tuli ja aitas.“

Eesti tänab

Kolm USA armeesõdurit, kes koordineerisid ARA abi programmi Eestis olid kolonel John Groome (Balti missiooni ülem), kapten John Miller (Eesti missiooni ülem) ja leitnant John Thors (Lastele Abi). Eesti valitsus autasustas neid kolme meest ning lisaks kolonelleitnant R.G. Dawleyt, major B.B. Powersit ja leitnant A.A. Grandstedti –1920 aastal Vabadusristiga. Hr. Durrell Noyes, kes võttis vastutuse üle 1920. aastal pälvis Vabadusristi 1922. aastal.

ARA töö

Vastavalt president Hooveri meeskonna arvutustele saatis ARA esimeste saadetiste saabumisest aprillis 1919.a. kuni Pariisi rahulepingu allkirjastamiseni 10. jaanuaril 1920.a. Eestisse 46000 tonni toitu – keskmiselt 41 kg iga eestlase kohta. See toit, peamiselt jahu ja

teravili, saabus Eestisse laevadel USAst, Inglismaalt ning ka USA sõjaväe toitmiseks mõeldud ladudest Euroopas. ARA koordineeris ka Taanist 462 tonni rukki ostmist, et tagada piisav varu 1919.a. ja 1920.a. kevadkülvideks. Ameerika Punase Risti abiga organiseeris ARA 4846 tonni riiete jagamise. Lisaks toimetas ARA Ameerika Punase Risti poolt kohale 312 tonni meditsiinilist varustust.

Selle abi koguväärtus, mille eesmärgiks oli Eestit aidata kuni 1920.a viljasaagini, oli rohkem kui 17 miljonit dollarit. 1920.a veebruarist kuni 1922 a augustini vedas ARA Eesti orbudele lisaks veel 5847 tonni toitu ning riideid, väärtuses enam kui 1,6 miljonit dollarit – sealhulgas Eesti valitsuse osalus ligi 300.000 dollarit. USA dollari ostujõud 1920-ndatel aastatel oli vähemalt 10 korda suurem kui tänapäeval.

President Hoover teeb sissekande Tallinna külalisraamatusse. (Foto: A. Kalm - Eesti Filmiarhiiv)

*In appreciation and high esteem
Herbert Hoover
March 14 1938*

President Hooveri sissekanne Tallinna külalisraamatusse. (Tallinna Linnaarhiiv: TLA 82, 2, 452))

Tallinna linnapea Jaan Soots (keskel paremal) esitleb USA endisele presidentile Herbert Hooverile (keskel vasakul) mitmesuguseid ajaloolisi esemeid. (Foto: A. Kalm - Eesti Filmiarhiiv)